

**SAMENVATTING NOTULEN VAN
EXPERTSESSIES VOOR OPSTELLEN
CRITERIA EX DURANTE EVALUATIE VAN
Wro
Stec Groep aan Planbureau voor de
Leefomgeving**

Stec Groep B.V.
Jasper Baks, Marinus Biemans,
Martijn Bruil, Erik Jan van Dijk en
Esther Geuting , met medewerking
van Birgit Couwenberg (PBL)
Maart 2009

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	1
2.	SAMENVATTING VAN DE SESSIE OVER DE PROVINCIE	3
	2.1 Positieve ervaringen en verwachtingen van de Wro	3
	2.2 Negatieve ervaringen en verwachtingen van de Wro	5
3.	SAMENVATTING VAN DE SESSIE OVER HET RIJK	8
	3.1 Positieve ervaringen en verwachtingen van de Wro	8
	3.2 Negatieve ervaringen en verwachtingen van de Wro	10
4.	SAMENVATTING VAN DE SESSIE MET GEMEENTEN	13
	4.1 Positieve ervaringen en verwachtingen van de Wro	13
	4.2 Negatieve ervaringen en verwachtingen van de Wro	14
5.	SAMENVATTING VAN DE SESSIE OVER DE GRONDEXPLOITATIEWET (GEW)	18
	5.1 Positieve ervaringen en verwachtingen van de Gew	18
	5.2 Negatieve ervaringen en verwachtingen van de Gew	20
	BIJLAGE: DEELNEMERSLIJST DISCUSSIEBIJEENKOMSTEN	23

1. INLEIDING

Dit rapport bevat de samenvatting van vier expertmeetings / werkbijeenkomsten van verschillende doelgroepen gericht op de veranderingen van de WRO (oud) naar de Wro (nieuw). Doel van deze bijeenkomsten was het verwerven van input voor een ontwerp van het evaluatiekader voor de tweejaarlijkse ex-durende evaluatie van de Wro.

Aanleiding

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) werkt aan een ontwerp voor een tweejaarlijkse monitor en ex-durende evaluatie van de Wro. Dit is op verzoek van de minister van VROM die hierom per motie in de Eerste Kamer is gevraagd. Dit evaluatieontwerp biedt een kader voor de tweejaarlijkse evaluatie. Om te komen tot een evaluatiekader zijn in januari van dit jaar vier expertmeetings georganiseerd. In de bijeenkomsten is gediscussieerd met publieke en private partijen over de doelstellingen die zij met de nieuwe wetgeving willen bereiken en de mate waarin deze in de praktijk gerealiseerd kunnen worden. Wat zijn hun positieve ervaringen tot nu toe of wat verwachten ze? Welke negatieve aspecten verwachten ze of hebben ze reeds in de praktijk ervaren? Het gaat daarbij om zowel de wet (wetstechnische aspecten) als de wijze waarop in de praktijk gebruik gemaakt gaat worden van de wet (politiek-bestuurlijke aspecten). Voor PBL is daarbij met name interessant wat de neveneffecten (zowel positief als negatief) zijn van de doelen van de wet.

Doelen voor deze bijeenkomsten:

- gevoel voor de praktijkervaringen die betrokkenen hebben opgedaan sinds de invoering van de wet;
- criteria bepalen op basis waarvan het PBL de evaluatie kan laten plaatsvinden;
- input voor aanscherping van de evaluatie.

In dit rapport een korte samenvatting van deze vier bijeenkomsten.

Leeswijzer

Hoofdstuk twee is een verslag van de expertsessie over het provinciaal instrumentarium. Vervolgens is er een samenvatting van de bijeenkomst over het Rijk. In hoofdstuk vier volgt een verslag van de expertsessie die betrekking had op de gemeentelijke instrumenten. Tenslotte wordt in hoofdstuk vijf verslag gedaan van de sessie waarin de Grondexploitatiewet (afdeling 6.4 van de Wro) is besproken.

2. SAMENVATTING VAN DE SESSIE OVER DE PROVINCIE

In dit hoofdstuk staat de samenvatting van de notulen van een discussiebijeenkomst over de Wro op provinciaal niveau centraal. Eerst worden positieve ervaringen en verwachtingen benoemd en vervolgens de negatieve. Het meest (nadrukkelijk) genoemd zijn de opmerkingen die worden toegelicht. Aan het einde staan punten die verder werden aangehaald, maar in de discussies zijn die niet leidend geweest.

2.1 Positieve ervaringen en verwachtingen van de Wro

Grotere slagvaardigheid provincie mogelijk met nieuwe instrumenten van de Wro

Het nieuwe instrumentarium maakt vooral het Rijk en de provincies slagvaardiger. Deze hoeven niet langer via allerlei omwegen de gemeentes zover te krijgen iets te doen. Door de Wro kan de provincie ambities die de gemeentegrens overstijgen, zoals nationale landschappen en de ecologische hoofdstructuur, beter verwezenlijken. Hierbij is echter wel bestuurlijke wil belangrijk. Het wordt door de deelnemers als erg positief ervaren dat de provincie van een passieve rol nu uitdrukkelijk actiever dient te worden; de provincie kan onder de nieuwe wet meer sturen. In ieder geval zijn daar nieuwe instrumenten voor zoals de verordening (komt apart nog terug) en het inpassingsplan. Met het inpassingsplan kan worden ingespeeld op de gemeentelijke aarzeling om het provinciaal belang te behartigen. Voordelen van het inpassingsplan:

- geen gedoe met gemeenten;
- “wie betaalt, bepaalt”-principe;
- de provincie kan door de burger direct op haar verantwoordelijkheid voor het provinciaal beleid worden aangesproken.

Op dit moment is echter nog onduidelijk hoe het inpassingsplan in de praktijk wordt gebruikt; als *ultimum remedium* (reactief) of als het goed recht van de provincie (proactief).

Wro voorkomt het bouwen van luchtkastelen door de provincie

Kon de provincie onder de WRO nog afwachten tot gemeenten een bestemmingsplan ter goedkeuring voorlegde, nu wordt er een actievere houding verwacht. Je moet duidelijkheid scheppen naar de burgers en andere overheden. De Wro en specifiek de uitvoeringsparagraaf bij de structuurvisie voorkomt volgens de

deelnemers dat je luchtkastelen gaat bouwen. Het stellen van vragen over 'hoe we het gaan realiseren', zorgt voor een concretere visie. De vraag is dus wat er in de structuurvisie moet en wat in de verordening. Verordeningen dwingen tot het geven van helderheid vooraf. Er worden niet alleen maar mooie doelen in beleid nagestreefd. Het instrument verordening vereist een realistisch beeld dat juridisch te vertalen is.

Verordening in de Wro zorgt ervoor dat na vaststelling het provinciaal belang wordt behartigd

Door het gebruiken van de verordening worden slepende discussies over ruimtelijke thema's sneller beëindigd. Natuurlijk kan er vóór het vaststellen van de verordening wel veel discussie zijn, maar na de vaststelling niet meer. Het streekplan was indicatief, wat regelmatig een discussie veroorzaakte met een gemeente bij het onthouden van goedkeuring aan het bestemmingsplan. De verordening dient meer duidelijkheid te verschaffen richting andere overheden, private partijen en burgers over de koers van de provincie.

Verordeningen kunnen ook meer invulling geven aan de regierol van de provincie. Zo kan de verordening de regionale samenwerking stimuleren, bijvoorbeeld bij regionale samenwerking op het vlak van bedrijventerreinontwikkeling. Daarnaast wordt de noodzaak bij gemeenten groter om bestemmingsplannen actueel te houden. Zij moeten in het bestemmingsplan een duidelijke koppeling met onderwerpen zoals de ecologische hoofdstructuur maken.

Vormvrijheid invulling prettig; biedt kansen voor vooroverleg

Het toepassen van de verschillende instrumenten van de Wro is mede afhankelijk van de bestuurscultuur. Het is per situatie en/of provincie mogelijk om een instrument (verordening, inpassingsplan) te gebruiken. Het maken van een structuurvisie is verplicht maar de invulling is bijna vormvrij. Gebruik en invulling van de verschillende instrumenten is afhankelijk van de bestuurscultuur. Sommige provincies gebruiken een aantal instrumenten niet, terwijl andere dat wel doen. Het is ook mogelijk dat de provincie via vooroverleg haar belangen en wensen duidelijk maakt. Het is dus ook belangrijk (en een positief element) dat de provincie meer betrokken raakt bij dit voortraject.

Andere positieve verwachtingen van en ervaringen met de Wro

- Wro zorgt voor 'het opschudden van het bed'; inwerkingtreding zorgt voor zelfreflectie;

- Wro zorgt voor nieuwe verhoudingen met andere overheden en de provincie maar ook intern een; nieuwe relatie tussen GS en PS.

2.2 Negatieve ervaringen en verwachtingen van de Wro

Wro zorgt voor juridisering door directe verantwoordelijkheid, invloed sectorale wetgeving / AMvB en wegvallen bestuurlijke zeef

Als gevolg van de Wro bestaat het gevaar dat het provinciaal beleid meer juridisch gaat worden. De Wro zorgt voor een vergrote kans op financiële claims door toenemende verantwoordelijkheid van provincies. Een voorbeeld hiervan is het opstellen van een provinciaal inpassingsplan. Zij draaien dan ook op voor de planschadevergoedingen, los van de plankosten.

Niet alleen de Wro zelf leidt tot een toenemende juridisering. De structuurvisie dreigt te juridiseren onder invloed van sectorale wetgeving. Deze sectorale wetgeving kan de structuurvisie in haar vormvrijheid beperken. Voorbeelden hiervan zijn de plan-m.e.r. en de waterwet. Enkelen geven aan dat niet mogelijk moest zijn dat een AMvB eisen gaat stellen over de invulling van hun structuurvisie.

Een andere manier waardoor provincies verwachten dat de juridisering toeneemt is het wegvallen van de 'bestuurlijke zeef' (goedkeuring door GS). Dit leidt tot een afname kwaliteit van de gemeentelijke plannen. Er wordt in de discussies door veel deelnemers aangegeven dat men bang is dat het niveau van de gemeentelijke plannen slechter wordt en dat de Raad van State wordt overspoeld met beroepsprocedures tegen vastgestelde bestemmingsplannen.

In de Wro is handhaving een ondergeschoven kindje

Hoe gaat het met de handhaving? De handhaving lijkt nu al een ondergeschoven kindje. Wat zijn de risico's? Het is volgens de deelnemers in de discussie jammer dat bij de behandeling van de nieuwe Wro weinig aandacht is uitgegaan naar het thema handhaving en interbestuurlijk toezicht. Het is nu zo dat de overheid die regels oplegt ook zelf verantwoordelijk is voor de naleving en handhaving ervan. Nemen het Rijk en de provincies hun verantwoordelijkheid voor de naleving en handhaving van de AMvB's en verordeningen?

Onduidelijkheid over afbakening provinciaal belang

Het is moeilijk om aan te geven waar een provinciaal belang begint, wat het is en waar dit ophoudt. Overlap met andere belangen ligt op de loer. Nu kunnen zowel het Rijk als de provincie regels opstellen voor hetzelfde onderwerp.

Provincie worstelt met Gew door onbekendheid en onduidelijkheid

Binnen de Wro is de Grondexploitatiewet voor provincies een lastig instrument, volgens de deelnemers. Het ontbreekt binnen de meeste provincies aan kennis en kunde en er zijn rondom de Grondexploitatiewet veel vragen bij de provincie. Wat wordt in dit verband de rol van de Grondexploitatiewet (Gew) met betrekking tot de inpassingsplannen of projectbesluiten? Hoe zit het met het kostenverhaal?

Binnen de Wro is de positie van de reactieve aanwijzing onduidelijk

De positie van de reactieve aanwijzing in de Wro is onduidelijk, omdat niet helder is wat er onder de uitspraak (van de minister) 'geen seriële aanwending' wordt verstaan. De vraag bestaat of de reactieve aanwijzing nog wel ingezet kan worden als het ook vooraf juridisch geborgd had kunnen worden, maar dit niet heeft plaatsgevonden. Hierdoor gaan provincies zoveel mogelijk vooraf regels vastleggen in verordeningen. Men wacht de jurisprudentie hierover met spanning af.

Onwennigheid met digitalisering waardoor een langere doorlooptijd kan ontstaan

De digitalisering kost heel veel energie, geven de deelnemers aan. Het is relatief ingewikkeld om in te voeren en ook zeer duur. Een zorgpunt is de vraag of er voldoende deskundigheid is. Voor de evaluatie is het interessant om te meten of de Wro het proces versnelt. Daarbij speelt de digitalisering een belangrijke rol. Door onwennigheid of kinderziektes kan een langere doorlooptijd ontstaan.

Overstelpen van gemeenten met verplichtingen

Provincies zijn bang om beleidsuitvoering los te laten en willen op de stoel gaan zitten van de gemeente. Hierdoor komt de nadruk te liggen op het opstellen van verordeningen. Dit terwijl het juist de bedoeling van de wet is dat dit meer gescheiden moet zijn en elke bestuurslaag zich met zijn doelen en verantwoordelijkheden bezighoudt. De angst bestaat dat de provincie te weinig ruimte laat voor gemeenten; er is nog koudwatervrees bij provincies en te weinig vertrouwen in de gemeenten.

Andere negatieve verwachtingen van en ervaringen met van de Wro

- Wro zorgt voor dichttimmeren via verordeningen waardoor er geen ruimte is voor fluctuaties en creativiteit; verlies van ontwikkelgerichtheid.
- De Wro zorgt voor een vacuüm in de aanloopfase.
- Binnen de Wro is de rechtsgeldigheid slecht geregeld (spanningsveld tussen verordeningen en bestemmingsplannen).
- In de Wro is de RO-bevoegdheid van WGR+ gebieden ontnomen, maar op basis van WGR kunnen ze wel visies opstellen (waarmee de provincie rekening moet houden).
- Twijfel of de “vereenvoudigingsdoelstelling” die de wet voor ogen had, is gehaald.
- Wro leidt tot extra kosten om kennis in huis te halen (bijvoorbeeld; opstellen inpassingsplannen, Gew en digitalisering).
- Wro zorgt voor minder ‘feeling’ met wat er gebeurt in gebieden met minder provinciale belangen.
- Onduidelijk wat de gevolgen zijn van de introductie van de Wabo voor de uitvoering van de Wro?
- Wro vereist het concretiseren van kaarten op perceelniveau, dit leidt tot vertraging.
- Wro promoveert helderheid tot belangrijkste doel in plaats van snellere procedures en transparantie bij bevoegdheden (subsidiariteit).
- De Wro voorziet slecht in het omzetten van beleidstaal naar juridische taal (beleid naar normering).

3. SAMENVATTING VAN DE SESSIE OVER HET RIJK

In dit hoofdstuk staat de samenvatting van de notulen van een discussiebijeenkomst over de Wro op rijksniveau. Eerst worden positieve ervaringen en verwachtingen benoemd en vervolgens de negatieve. Het meest (nadrukkelijk) genoemd zijn de opmerkingen die worden toegelicht. Aan het einde staan punten die verder werden aangehaald, maar in de discussies zijn die niet leidend geweest.

3.1 Positieve ervaringen en verwachtingen van de Wro

De Wro zorgt voor een koppeling tussen uitvoering en beleidsvorming door de uitvoeringsparagraaf

De koppeling van uitvoering en beleidsvorming is een positief onderdeel van de nieuwe Wro. Voorheen maakte je alleen streekplannen en rijksnota's. Tegenwoordig is er een realisatieparagraaf. Er moet goed nagedacht worden over hoe beleid uit te voeren. Direct daaraan gekoppeld is de eigen verantwoordelijkheid voor de uitvoering, voor alle beleidsniveaus. Tot nu toe is dat vooral aan het einde pas nagedacht over de realiseerbaarheid. Bijvoorbeeld bij de snelwegpanorama's of Randstad 2040 is eerst vooral nagedacht over wat men wil en daarna pas concreet over welke instrumenten daarvoor gebruikt kunnen worden. In het proces moet men nu het eerder hebben over de implementatie en de realisatie van visies. In het verleden had de Nederlandse overheid amper instrumenten om haar eigen ruimtelijke beleid te realiseren. Met deze wetgeving is er hoop dat het Rijk zijn positie versterkt.

Rijk kan meer invloed uitoefenen als dit nodig is

De Wro zorgt voor een doorwerking op verschillende overheidsniveaus. Door de Wro wordt het Rijk gedwongen dichterbij het gemeentelijke werkveld te komen en wacht ze minder op gemeentelijk beleid. Het is positief dat het Rijk de nationale thema's zelf op kan pakken en hiervoor minder afhankelijk is van gemeenten en provincies.

Door verplichte digitalisering van plannen in de Wro wordt het beleid exacter en beter geïntegreerd

Doordat plannen moeten worden gedigitaliseerd, ontstaat er meer uniformiteit. Ook moeten de kaarten exacter gemaakt worden, bijvoorbeeld op perceelniveau. Hierdoor wordt het beleid ook automatisch exacter,

waardoor het meer duidelijkheid geeft voor andere overheden en burgers. De burger kan precies zien wat er geldt voor welk deel.

Een ander voordeel van de digitalisering is dat de structuurvisie uitvoerbaar moet zijn. Er kan geen sprake meer zijn van luchtkastelen. Je kan dus niet meer opschrijven wat eigenlijk niet kan omdat er al andere functies zitten. Alles is veel meer objectgericht. De digitalisering brengt conflicterende situaties meteen in beeld. Wanneer bijvoorbeeld de oude PKB's over elkaar heen gelegd worden, zorgt dit nogal eens voor kortsluiting. Mensen die regels maken beginnen nu meteen met digitaal denken.

Wro kan leiden tot versnelling van de procedures

Er is bijna geen enkele PKB die binnen één kabinetsperiode is gerealiseerd. Het was een enorm ingewikkelde procedure. Een belangrijke reden daarvan was dat een PKB gelijk werd gesteld aan een formele wet. Door beleid en norm uit elkaar te halen kan het nu veel sneller. De normstelling vindt plaats in een AMvB. De vaststelling van een structuurvisie hangt het af van de breedte van de structuurvisie. Het opstellen van een structuurvisie was in eerste instantie procedurevrij. Een voorbeeld van een structuurvisie die snel geregeld is betreft de structuurvisie over snelwegpanorama's. Je draait wel altijd een dubbele procedure (beleid en norm). Dit is wellicht voor het eerst dat de ruimtelijke ordening aansluit bij de reële politieke praktijk die op vele vlakken al bestaat. Ten opzichte van de oude WRO kan nu, als de Kamer het wil, snel een procedure worden doorlopen.

De Wro zorgt voor meer helderheid en transparantie richting de burger en andere overheden

Er is onder de nieuwe Wro eerder duidelijk wie wat belangrijk vindt. Bij het gebruik van inpassingsplannen bestaat wel degelijk de ruimte om burgers te betrekken. Burgers eerder op de hoogte van de plannen vanwege inspraakmomenten. Het contact met de burger wordt versterkt door de inspraakmomenten op inpassingsplannen, net zoals gemeenten meer contact hebben met burgers bij de bestemmingsplannen. De burger komt nu niet meer voor voldongen feiten te staan - zoals bij de doorwerking van concrete beleidsbeslissingen in bestemmingsplannen - en dat is een belangrijk voordeel.

Ook verschaft de Wro meer helderheid ten opzichte van de andere overheden. Onder de Wro is het mogelijk om via één besluit (het inpassingsplan) alle bestemmingsplannen, eventueel in meerdere gemeenten, in één keer aan te pakken en te actualiseren. Dit is heel helder. Onder de WRO was bijvoorbeeld een hoogspanningsverbinding niet zichtbaar in de ruimtelijke planvorming. Nu is dit wel het geval.

Tenslotte dwingt de uitvoeringsparagraaf in de structuurvisie om concreet en helder te zijn. Dat is duidelijker dan bij de vroegere PKB. Vrijblijvend uitspraken doen behoort tot het verleden.

Iedere bestuurslaag – inclusief het Rijk – heeft haar eigen verantwoordelijkheden en instrumenten

Door de Wro heeft elk niveau min of meer dezelfde instrumenten. Rijk en provincie hebben nu dezelfde uitvoeringsinstrumenten gekregen als de gemeenten. Vroeger moest alles gerealiseerd worden via het gemeentelijke bestemmingsplan. Het inpassingsplan biedt de mogelijkheid om eigen beleid te realiseren. Elk niveau moet nu de lusten en lasten dragen van haar eigen beleid. Ook het Rijk is verantwoordelijk voor de uitvoering zijn eigen beleid.

Andere positieve verwachtingen van en ervaringen met de Wro

- Door de Wro wordt de discussie over ruimtelijke ordening scherper (technisch, bestuurlijk en politiek).
- De Wro zorgt voor actieve bescherming; meer gekeken naar wat mag in plaats van wat niet kan.
- De Wro maakt het eenvoudiger om het Europese recht te implementeren.
- Inwerkingtreding Wro nodigt uit tot verandering van de planningspraktijk.
- Toenemende integraliteit tussen plannen; door Wro een betere koppeling van waterwetgeving en RO-wetgeving.

3.2 Negatieve ervaringen en verwachtingen van de Wro

Het ontbreekt het Rijk nog aan expertise om met sommige nieuwe instrumenten te werken

Het rijksinpassingsplan vraagt om een andere expertise dan het oude rijksinstrumentarium. Dit kan worden ingehuurd. Echter ook voor het aansturen van een inpassingsplan – dat waarschijnlijk door externen wordt uitgevoerd – is expertise nodig, die nu ontbreekt.

Wro beperkt de flexibiliteit

De rigiditeit van de regelgeving – met name de AMvB Ruimte – vormt een bedreiging. Er moet dermate veel vooraf geregeld en vastgelegd worden in regels zodat de kans bestaat dat de ruimtelijke ordening verstart. De WRO was geënt op het poldermodel. Dit polderen krijg je niet direct uit de bestuurscultuur. Dat moet je ook niet willen, want bestuurlijk overleg is de eerste vorm van samenwerking. Het gevaar zit hem in het te veel vooraf willen regelen.

Dit kan leiden tot afstandelijker en zakelijker verhoudingen tussen bestuursniveaus. Je ziet nu al minder verantwoordelijkheidsgevoel voor dat nationale belang bij lagere overheden. Dit leidt tot interbestuurlijke verharding. De gemeenten voelen een afname van de bevoegdheden en reageren. Hogere overheidsniveaus stellen duidelijk regels aan het spel. Hoe hoger in de hiërarchie, hoe eerder je dit spel wint. Indien bijvoorbeeld het Rijk in de realisatieparagraaf voorschrijft dat een provincie een verordening moet maken, voelt dit als een aanwijzing. Op gemeentelijk niveau speelt dit deels ook.

Wro is vaag over het aangeven en formuleren over onderlinge belangen, wet biedt geen oplossingsrichting
Wanneer het belang vaag blijft, laat je een kans liggen. Het nationale belang moet worden aangegeven. Niet alleen moet de formulering duidelijker. Zo leidt het ontbreken van een lijn in verschillende structuurvisies tot discussies tussen de overheidsniveaus. Iedere overheidslaag kan in haar eigen structuurvisie eigen belangen formuleren.

Wro zorgt voor extra werkdruk

Er kunnen problemen ontstaan bij het verplicht stellen en digitaal invoeren van het bestemmingsplan. Ambtenaren die vaak jarenlang met de WRO hebben gewerkt moeten nu over op de nieuwe wet. Dit zorgt voor extra werkdruk. Overigens werd hierbij vermeld dat "alle begin moeilijk is". Niet alleen de nieuwigheid leidt tot een toename van de werkdruk, ook de veranderde rol van de provincie zorgt hiervoor. In het verleden ving de provincie nog veel werk af. De provincies hadden commissies waarin verschillende zaken werden geregeld.

Verkorte procedures van de Wro kan ook problemen opleveren

Er wordt betwijfeld in hoeverre de snelle procedures altijd wenselijk zijn? Stel dat er 50 jaar geleden snellere procedures waren geweest, dan was er nu een kerncentrale in de Randstad en was het Markermeer gedempt. De RO is niet per definitie gebaat bij snelheid. De snelheid komt voor een deel inderdaad door vereenvoudiging. Het komt ook doordat de verantwoordelijkheid nu daar ligt waar de belangen het sterkst zijn. De rijksbelangen zijn nu bijvoorbeeld ook echt de rijksbelangen.

Wro veroorzaakt door AMvB's problemen en/of onduidelijkheden

Er kan een veelvoud aan (sectorale) AMvB's ontstaan, net zoals voorheen ontstaan is bij de PKB's. Het pijnpunt ligt vooral in enerzijds de verstarring en anderzijds de rechtsgevolgen. Het is de

verantwoordelijkheid van het Rijk en de provincie om zich in te houden en dit kan ook als zorg aangeduid worden.

Wanneer iets zich slecht leent voor normering maar je wilt daarover een duidelijk beleid formuleren, is het voor het Rijk moeilijk om daarop te sturen. De norm is moeilijk te bepalen. Het voorbeeld van de Tilburgse mall wordt aangehaald. Daarbij werd de vraag gesteld of het provinciaal of nationaal belang is. Een antwoord kon de groep niet geven.

Het ontbreken van de beschermingsparaplu tot de vaststelling van de AMvB Ruimte zorgt voor extra werk tijdens overgangsfase van WRO naar Wro. Dit vergt meer alertheid, ook doordat de procedures zijn verkort.

Andere negatieve verwachtingen van en ervaringen met de Wro

- De Wro biedt onduidelijkheid over reikwijdte en de borging van de reactieve aanwijzing.
- De Wro heeft als gevaar dat men blijft steken in de waan van de dag.
- Wro neemt niet de centrale positie in die het in moet nemen, er wordt nog steeds naar andere wetten gegrepen bij complexe ruimtelijke problemen.
- Binnen de Wro is de begrenzingsproblematiek een zorgpunt: de juridische vertaling van de grens (geometrische vastlegging moet veel preciezer dan beleidsmatige grens nu).
- Winsemius zei het al in iets andere woorden: "Wro verbetert niet de bestuurders, alleen het instrumentarium."
- Mogelijkheden Wro kunnen beperkt worden door bestuurlijke afspraken, naar verwachting zijn deze nog steeds leidend.
- Wro is onduidelijk over wanneer andere overheidsniveau te betrekken bij bestemmingsplan.
- In de Wro is de rolverdeling bij handhaving onduidelijk.

4. SAMENVATTING VAN DE SESSIE MET GEMEENTEN

In dit hoofdstuk staat de samenvatting van de notulen van een discussiebijeenkomst over de Wro op het gemeentelijk niveau. Eerst worden positieve ervaringen en verwachtingen benoemd en vervolgens de negatieve. Het meest (nadrukkelijk) genoemd zijn de opmerkingen die worden toegelicht. Aan het einde staan punten die verder werden aangehaald, maar in de discussies zijn die niet leidend geweest.

4.1 Positieve ervaringen en verwachtingen van de Wro

Wro biedt gemeenten de verantwoordelijkheid om een eigen RO-beleid te voeren

Een gemeente is nu meer in staat om een eigen RO-beleid te voeren, zonder goedkeuring van Gedputeerde Staten. Daarmee is ze nu alleen verantwoordelijk voor haar eigen beleid. Ook is de gemeente minder gedwongen van bovenaf opgelegd beleid te verdedigen. Het inpassingsplan zorgt ervoor dat provincies en Rijk dit zelf kunnen doen. Dit kan worden ingezet voor bijvoorbeeld een provinciale weg: gemeenten hoeven niet langer (bovenregionale) projecten te verdedigen waar zij zelf niet achter staan. Andersom is het ook zo dat de provincie niet meer iets van “een tuinhekje hoeft te vinden”.

In het verleden was het altijd afwachten of een plan voldeed aan alle vage omschrijvingen die in het streekplan zaten. Nu kan gemakkelijker worden vastgesteld of een provinciaal belang in het geding is.

Digitalisering geeft duidelijkheid en transparantie

Digitalisering zorgt voor duidelijkheid en transparantie over welke regels en welk ruimtelijk regime van toepassing is. Dit geeft duidelijkheid en inzichtelijkheid aan de gebruikers. Zo kan ook de burger beter inschatten wat wel en niet kan, door snelle toegang tot informatie. “De burger gaat naar een gemeentelijke site, tikt zijn adres in en direct wordt duidelijk welk plan (bestemmingsplan of inpassingsplan) er geldt”. De digitalisering is niet zonder aanloopproblemen, maar op zichzelf is het een goede ontwikkeling.

Wro zorgt voor actualisatie van bestemmingsplannen

Bestemmingsplannen dienen geactualiseerd te worden. De deadline hiervoor is gesteld op 2013. Deze actualisering, inclusief bijbehorende sanctie als een gemeente dit niet doet, is positief. De nieuwe Wro geeft

een iets andere draai aan de mogelijkheden die een gemeente heeft. Hierbij geldt een bestemmingsplan voor maximaal 10 jaar. Vroeger is er namelijk veel bezuinigd op de actualisering van bestemmingsplannen (ook in bemensing en kennis). Wro zorgt duidelijke en flexibele bestemmingsplannen.

Wro dwingt gemeenten tot duidelijkheid in de structuurvisie en realisatieparagraaf

Het is positief als de gemeente alles goed op orde heeft qua structuurvisies en bestemmingsplannen. Verzoeken van burgers kunnen makkelijker worden gehonoreerd of afgewezen. De gemeente is in staat om sneller een reactie te geven op een verzoek en wordt gedwongen tot duidelijkheid. Door een structuurvisie kan een gemeente proactief gaan opereren. De structuurvisie moet onder de nieuwe Wro concreter worden ingevuld met een uitvoeringsparagraaf. Je kunt niet blijven hangen in een algemene omschrijving.

Andere positieve verwachtingen en ervaringen van de Wro

- Wro is positief voor de vergunningaanvrager; korte termijnen voor afwerking van vergunningen
- Wro geeft ruimte om een globaal uitwerkingsplan op te stellen (nog niet zo concreet met exploitatieplan).
- Wro biedt procedurele duidelijkheid op verschillende vlakken door verwijzing naar Awb.
- Wro kan bestemmingsplanprocedure versnellen.
- Wro zorgt voor integratie van verschillende oude wetten (bijvoorbeeld Wet op stads- en dorpsvernieuwing).
- Door de Wro ligt het primaat bij de politiek en niet bij de rechter.
- Opnemen van algemeen gebruiksverbod in Wro en de gestandaardiseerde overgang zijn positief.
- Inspraakregeling die is opgenomen in de Wro is nuttig.

4.2 Negatieve ervaringen en verwachtingen van de Wro

Lange voorbereidingstijd bestemmingsplan (en beheersverordening) wordt door Wro niet opgelost

Wat je ziet is dat er nog veel voorbereidingstijd nodig is voor het opstellen van bestemmingsplannen, daarin zit de bottleneck. Er moet anders omgegaan worden met de onderzoeksverplichting.

Ook is men bang dat de tijdswinst bij de versnelling van de Wro in het bestuurlijk traject teniet wordt gedaan tijdens het gerechtelijke traject.

Als je de procedure zo kort mogelijk houdt, is het risico kleiner dat onderzoeksresultaten verouderd zijn, waardoor deze opnieuw uitgevoerd moeten worden. "Het bouwen van een woning gaat nog altijd sneller

dan het verlenen van een vergunning voor een woning". Dat is een heel groot probleem waar de wet geen oplossing voor geeft.

Wro zorgt door reactieve aanwijzing tot regelzucht van provincie en Rijk

De regelzucht van de provincies en het Rijk wordt voor een belangrijk deel ingegeven door de interpretatie die de minister heeft gegeven aan de reactieve aanwijzing. Er is veel onduidelijkheid over de reikwijdte van de reactieve aanwijzing. Er wordt gesuggereerd dat de basis voor een reactieve aanwijzing moet liggen in de 'algemene regels' (verordening of AMvB). Hierdoor wordt de druk op het maken van (veel en gedetailleerde) algemene regels groter. Dit leidt tot verstarring samen met de verplichting om het bestemmingsplan aan te passen. Er is onzekerheid: is het nu zo dat een ander overheidsniveau het overneemt of niet? Dit kan het stelsel doen kantelen. Het leidt tot regelzucht en verwarring.

Overgangsrecht art 19.2 slecht geregeld; in Wro een te groot gat tussen kruimelgevallen en projectbesluit

Een nadeel is dat een projectbesluit dezelfde vereisten kent qua onderzoek als bij een bestemmingsplan. Vervolgens moet je het alsnog opnemen in een bestemmingsplan. De gemeenten zeggen: waarom zou ik een projectbesluit doen? Ze gaan kiezen voor postzegelplannetjes. Het gemis van artikel 19.2 is groot. De procedures (binnen 6 weken publicatie, mits vooronderzoeken zijn afgerond) waren altijd lekker snel en dat wil de markt. Men heeft nu de kruimellijst die binnen de bebouwde kom alleen maar voor woningen enkele mogelijkheden biedt. Gemeenten zijn geneigd te wachten tot de reguliere herzieningsprocedure.

Kortom, in de Wro bestaat een te groot gat tussen kruimelgevallen en projectbesluit. Als alle bestemmingsplannen zijn aangepast hoeft er geen sprake te zijn van een gat tussen de kruimelgevallen en het projectbesluit, maar tot die tijd is dit gat er wel.

Veel onduidelijk over de beheersverordening in de Wro

De beheersverordening is een zwak punt in de Wro. Op het eerste oog lijkt het een gemakkelijk instrument. Echter doordat het door de verplichtingen hoge eisen stelt in de voorbereiding zal het uiteindelijk niet vaak worden gebruikt. De beheersverordening is vormvrij. Dit is opmerkelijk omdat het inhoudelijk vergelijkbare rechtskracht kent als het bestemmingsplan. Je kunt een beheersverordening heel goed gebruiken in wijken waar er weinig gebeurt. Toch zal het nieuwe instrument niet vaak worden gebruikt.

Wro leidt tot juridisering; RvS krijgt vaker moeilijkere (en meer) dossiers

De juridisering neemt toe doordat bijvoorbeeld bij het vooroverleg tegenwoordig een termijn wordt gesteld. Ook de provinciale verordening gaat hiervoor zorgen. Bij een goedkeuring kon je eerder een deal maken (pragmatischer). Door het wegvallen van de goedkeuring is er geen achtervang meer door GS waardoor dossiers eerder bij de RvS terecht komen.

Wro zorgt voor capaciteit- en kennisprobleem bij gemeenten

Vooraf bij kleine gemeenten is de verwachting dat het gebrek aan capaciteit voor problemen gaat zorgen. De Gew is ingewikkelde materie; ambtenaren moeten zich erin verdiepen. Dit gaat tijd en geld kosten. Het moet dus nog blijken hoe dit in de praktijk gaat lopen. Er komt straks heel veel op gemeente af (AMvB's, verordeningen, actualiseringplicht). Daarbij kan de kwaliteit van gemeentelijke plannen afnemen door wegvallen van goedkeuringsbevoegdheid in de Wro.

Wro niet erg helder en leesbaar

De leesbaarheid van de wet is ingewikkelder geworden, zie bijvoorbeeld de amendementen. Het doel van de wet is namelijk niet gehaald (het vergroten van de helderheid). Onduidelijk is welk regeltje het zwaarste telt? Daar heeft de wetgever geen antwoord op; "Het is voer voor juristen". Daarnaast brengt de veelheid aan instrumenten onduidelijkheid met zich mee. Vooral over de beheersverordening en het projectbesluit bestaat veel onduidelijkheid.

Andere negatieve verwachtingen van en ervaringen met de Wro

- Wro legt druk op technische grenzen van het digitaliseren van bestemmingsplannen (verschil in Imro 2006 en Imro 2008).
- Door Wro veel onduidelijkheid over belang van ander overheidsniveau en wanneer dit in het geding is.
- Door de Wro krijgen gemeenten meer op hun nek van hogere overheden.
- Door de Wro valt de 'gratis consultancy' van GS weg.
- Wro biedt geen duidelijkheid over overlegverplichtingen met provincies.
- Kun je onder de Wro ontkomen aan plicht tot planschadevergoeding?
- Wro beperkt de mogelijkheden voor de WGR+ regio's.
- Gevaar van langdurige procedures (en Gew) als kostenverhaal niet goed is geregeld.

- Binnen de Wro zijn te weinig handhavingsinstrumenten. Handhaving is ondergeschoven kindje bij gemeenten, er is een cultuuromslag nodig.
- Inspraakregeling in de Wro is onduidelijk.
- Niet alle wetten zijn in de Wro geïntegreerd (bijv. Reconstructiewet en Interim-wet Stad en Milieu).
- Onduidelijkheid door beperking standaardisering overgangsrecht van WRO naar Wro door VHR.

5. SAMENVATTING VAN DE SESSIE OVER DE GRONDEXPLOITATIEWET (GEW)

In dit hoofdstuk staat de samenvatting van de notulen van de discussiebijeenkomst over de Grondexploitatiewet. Eerst worden positieve ervaringen en verwachtingen benoemd en vervolgens de negatieve ervaringen en gevolgen. Het meest genoemd zijn de opmerkingen die worden toegelicht. Aan het einde staan punten die verder werden aangehaald, maar in de discussies niet leidend waren.

5.1 Positieve ervaringen en verwachtingen van de Gew

De transparantie van de Gew zorgt voor minder verrassingen

Kostenverhaal kan alleen wanneer wordt voldaan aan de criteria profijt, proportionaliteit en toerekenbaarheid. Gew beschermt ontwikkelaars en bouwers tegen kostenverhaal door de overheid door de drie criteria. Ook de kostensoortenlijst in het posterieure traject van de Gew geeft duidelijkheid. De factoren zijn bekend, de prijs alleen niet. Men moet nu motiveren waarom je iets doet. Dat is een goede ontwikkeling.

Dit geldt ook voor bovenplanse verevening. Hiervoor is een structuurvisie nodig. In een structuurvisie kan je de relatie tussen locaties (projecten) leggen en bijdragen en kosten in beeld brengen (in samenhang met de ruimtelijke kwaliteit).

Gew biedt de mogelijkheid tot het stellen van locatie-eisen

Positief aan de wet is de mogelijkheid om locatie-eisen te stellen in het posterieure traject. De locatie-eisen gelden niet alleen voor woningbouw, maar ook voor voorzieningen zoals parken en voor de fasering van de grondontwikkeling. Je kunt als ontwikkelaar niet meer verrast worden met locatie-eisen. Dit is van tevoren vastgelegd. Er is dus is eerder zekerheid. De Gew is interessant als strategisch instrument, niet specifiek voor het kostenverhaal, maar misschien nog wel meer voor de locatie-eisen die kunnen worden gesteld zoals sociale woningbouw (huur en koop), de verkaveling en particulier opdrachtgeverschap.

Gew heeft nog steeds de mogelijkheid om privaatrechtelijke overeenkomst te sluiten

Naast de mogelijkheid om kostenverhaal af te dwingen, blijft ook de mogelijkheid en vrijheid bestaan om er anterieur, privaatrechtelijk uit te komen.

Gew zorgt voor realistischere blik: rekenen en tekenen tegelijkertijd, waardoor afwegingen scherper worden

Plicht van kostenverhaal zorgt ervoor dat gemeenten beter na gaan denken over bestemmingsplan. Bestemmingsplannen waren in het verleden vaak toelatingsplannen. Door de Wro wordt je gedwongen om na te denken wat je de komende 10 jaar wilt. Dit is een enorme cultuuromslag. Er moet nu vooraf ook beter nagedacht worden over welke voorzieningen er moeten komen, en welke niet nodig zijn. Er komt meer eenheid en samenhang. Vroeger werd over de kosten niet goed nagedacht. De rommelige systematiek is nu vervangen en er is meer vormvastheid over wat je kunt verhalen.

Gew biedt goede instrumenten voor het voeren van een faciliterend grondbeleid

Tot de jaren negentig waren gemeenten heel actief bij de ontwikkeling van locaties. Nu zijn er meer marktpartijen die grond aankopen. Gemeenten hebben door de Gew voldoende instrumenten voor een facilitair grondbeleid. Kosten kunnen nu echt verhaald worden. Onder de oude wetgeving had je wel een exploitatieovereenkomst, maar deze kon het niet afdwingen. Het is positief dat er nu wel instrumenten zijn, wat ook een van de belangrijkste doelen was van de Nota Grondbeleid.

Door gebruik te maken van de Gew pak je freeriders aan en zorg je voor vergroting van kostenverhaal

De wet heeft eigenlijk twee doelen. (1) Het aanpakken van freeriders. Een plan kan pas doorgang vinden als volledig kostenverhaal heeft plaatsgevonden. (2) Het verhogen van het kostenverhaal voor de gemeenten. Het is een betere 'stok achter de deur'. Het exploitatieplan kan veel meer opbrengen dan de baatbelasting.

Andere positieve verwachtingen van en ervaringen met de Gew

- Gew heeft mogelijk prijsdrukkend effect op grond van een boer, wellicht voordeel gemeenten en ontwikkelaars.
- De Gew verwijderd het tijdsafhankelijke en contextafhankelijke element. Na vaststelling van exploitatieplan worden eisen niet meer bijgesteld tijdens de ontwikkeling;
- Faseringmogelijkheden in publiekrechtelijke spoor in Gew interessant, vooral nu in de crisistijd.

- In Gew is verschuldigde betaling innen opgelost en koppelen van overeengekomen afspraken geregeld doordat bij verzuimen de onthouding van bouwvergunning kan worden opgelegd.
- Gew leidt tot het anders benaderen van de grenzen van een plangebied.
- In de gemeentelijke organisatie gaan de afdeling ruimtelijke ordening en grondzaken nauwer samenwerken.

5.2 Negatieve ervaringen en verwachtingen van de Gew

Bovenplanse verevening is een dode letter in de Gew

Bovenplanse verevening is een dode letter doordat men moet voldoen aan de drie criteria. Als er ruimte is, dan probeert men dit binnenplans te verevenen. Gemeenten proberen eerst kosten via de kostensoortenlijst te verhalen. Als dit niet lukt dan gaan gemeenten het proberen via de bovenplanse verevening. Door de invulling is er weinig ruimte om dit ook daadwerkelijk toe te passen.

Complexiteit van de Gew vraagt veel capaciteit gemeenten, vooralsnog heerst er koudwatervrees

Een probleem is de complexiteit van de wet en daarbij het feit dat er geen/te weinig deskundigheid is bij gemeenten. Men moet eigenlijk weer vanaf nul beginnen. Dit is een probleem bij gemeenten, maar ook bij provincies. Een aandachtspunt is dat de wet voorbij is gegaan aan het kennisniveau en de beschikbaarheid van de uitvoerende praktijk. Bij gemeenten is wel veel koudwatervrees en onzekerheid over het gebruik en de toepassing van de wet.

De Gew biedt geen oplossing voor complexe gebiedsontwikkeling met name binnenstedelijke herstructurering

De huidige exploitatiewet biedt geen oplossing voor gebiedsontwikkelingen. De versterking van de integrale ontwikkeling van groen, zorgcomplexen en rood, kan niet integraal aangepakt worden en moet vertaald worden naar deexploitaties per gebied. Vooral in complexe stedelijke gebieden met veel eigenaren kunnen ontwikkelingen vastlopen. Het instrumentarium is geschreven voor de uitleglocaties in de jaren negentig. Het is een ongeschikt instrument voor de herstructureringopgave waar veel gemeenten nu mee te maken krijgen. Door de berekeningssystematiek van de inbrengwaarden zijn de kosten hoog.

In de Gew gaan de kosten voor de baten uit; geen zekerheid wanneer en of deze baten komen

Als de bouwvergunningen niet worden aangevraagd, kun je niets verhalen. Dit is een extra risico doordat het onzeker is of de baten wel komen. Dit is een reden waarom ze liever een overeenkomst gaan sluiten. In deze overeenkomst kun je een boete overeenkomen bij het niet nakomen van de verplichtingen.

De transparantie als gevolg van de Gew kan negatief uitpakken voor de haalbaarheid van plannen

Er bestaat een risico dat de helderheid en duidelijkheid vooraf kan leiden tot het 'kapotschrijven' van plannen. Dit ligt enigszins in het verlengde van de afrekencultuur. Wanneer alle risico's in beeld zijn, kunnen bepaalde plannen niet meer haalbaar zijn. Er wordt vooraf te veel ingedekt en dichtgetimmerd. Voorheen waren bepaalde elementen meer diffuus. Het exploitatieplan roept angst op bij bestuurders wanneer ze van tevoren niet goed weten waar ze uiteindelijk naartoe gaan.

Wat is de toegevoegde waarde eigenlijk van de extra duidelijkheid en transparantie van het kostenverhaal, dat de laatste euro boven komt? Andere belastingen (OZB, inkomstenbelasting, vennootschapbelasting) verdienen eigenlijk ook al uiteindelijk de kosten terug. Is het extra 'dichtrekenen' binnen het exploitatieplan wel efficiënt met betrekking tot de extra transactiekosten die dit met zich meebrengt? Hoeveel weggelekt geld wordt toch al niet via belastingen ondervangen?

Door de Gew moeten gemeenten te vroeg keuzes maken wat ten koste gaat van de flexibiliteit

Gemeenten klagen dat ze in een te vroeg stadium moeten nadenken over fasering, details, kwaliteitsniveau. Er is vooral een probleem met de flexibiliteit. Het exploitatieplan en de verordening zijn lastig aan te passen aan huidige en toekomstige veranderingen in de markt, vooral wanneer het complexere projecten betreft. De woningmarkt is een sterk fluctuerende markt en aanpassingen moeten snel plaatsvinden. Hier ligt een risicofactor. Flexibiliteit is nodig bij gebiedsontwikkeling omdat je niet weet waar je eindigt, terwijl in het exploitatieplan dingen zijn vastgelegd.

Door de Gew komt zwaartepunt bij geld te liggen

Door de Gew is er een groot risico dat het zwaartepunt op het financiële aspect komt te liggen. Het financiële aspect is dominant omdat de rest vaak nog onzeker is. Dit kan verstikkend werken voor de creativiteit binnen het ontwerp.

Andere negatieve verwachtingen van en ervaringen met de Gew

- Gew zorgt ervoor dat het schrijven van exploitatieplan enorm veel tijd kost.
- Gew is te laat en had niet hoeven; aanpassing WRO was voldoende.
- Heeft het exploitatieplan van de Gew nut als de gemeente geen grond heeft en eigenaar niet wil realiseren?
- Gew is onduidelijk bij verevening in een bestemmingsplan met een wijzigingsbevoegdheid. Hoe wordt er verevend als de wijzigingsbevoegdheid later wordt ingevuld (In hele gebied verevenen? En als de wijzigingsbevoegdheid pas na jaren wordt ingevuld, hoe moet er dan worden verevend?);
- Angst bestaat dat gemeenten door de Gew te veel willen verhalen op de ontwikkelaars.
- Indirecte waardevermindering kun je niet meenemen in een posterieure exploitatie van de Gew.
- Kostensoortenlijst in de Gew is begrensd en biedt geen ruimte voor innovatieve oplossingen.
- Onderlinge koppeling van bestemmings- en exploitatieplan kan tot problemen leiden als een van de twee onderuit gaat.
- Toerekeningsmethode in de Gew leidt voor groenvoorzieningen al snel tot bovenplanse verevening.

BIJLAGE: DEELNEMERSLIJST DISCUSSIEBIJEENKOMSTEN

1. Discussiebijeenkomst gemeentelijk instrumentarium op 20-01-2009

Organisatie	Naam	Voornaam
Buro Vijn	hr. J. van der Velde	Jur
Gemeente Alkmaar	mw. M. van Loenhout	Miriam
Gemeente Arnhem	mw. I. van Haaften	Itske
Gemeente Doetinchem	hr. E. Ketels	Edwin
Gemeente Nijmegen	hr. J. Alberts	Jan
Instituut voor Bouwrecht	hr. A. Bregman	Arjan
Milieufederatie Noord-Holland	hr. P. Grubben	Peter
Ministerie van VROM	hr. B.G. Bults	Ben
Ministerie van VROM	hr. A. Rademaker	Bert
Ministerie van VROM	mw. H.J. de Savornin Lohman	Henriette
NEPROM	mw. N. Zandvliet	Nicolette
Provincie Flevoland	mw. J. van der Perk	Jolanka
Provincie Noord-Brabant	mw. E. Vos	Esther
Provincie Utrecht	hr. H. de Vries	Henk
Raad van State & Universiteit Utrecht	hr. P. van Buuren	Peter
RBOI-Rotterdam	mw. M. Pietermaat-Kros	Marlies
Unie van Waterschappen	hr. W. Abels	Wim
Universiteit Utrecht	hr. J. Robbe	Jan
Universiteit van Tilburg	hr. Th. Peters	Dick
MATH architecten	hr. J. Mars	Joost
Van Oosten Advies	hr. E. van Dijk	Enrico
Vera Yanovshtchinsky architecten	hr. C. Vos	Casper
VNG	hr. M. Lurks	Marco
VROM-Inspectie	hr. T. Dijkstra	Theo
VROM-Inspectie	mw. N. Fikke	Nicole

2. Discussiebijeenkomst Grondexploitatiewet op 21-01-2009

Organisatie	Naam	Voornaam
Arcadis	mw. J. Thoonen	Jolande
Credo Integrale Planontwikkeling	hr. B. Storm	Barrie
de Alliantie	hr. A. van den Bosch	Alfred
Gemeente Enschede	hr. W. Gerritsen	Werner
Gemeente Nijmegen	mw. M. Verwer	Maria
Ministerie van VROM	hr. H. van Sandick	Hendrik
Ministerie van VROM	hr. D. de Klerk	Dirk
NEPROM	mw. M. Schepman	Marlies
NVB	hr. F. Nuss	Frits
Overwater advies	hr. P. Overwater	Peter
Provincie Noord-Brabant	hr. M. van Uden	Marcel
PurpleBlue Deventer	hr. E. van Baardewijk	Evert Jan
RBOI-Rotterdam	hr. D. Swijnenburg	Don
RU Nijmegen	hr. G. de Kam	George
Stichting Natuur en Milieu	hr. D. Tiemersma	Douwe
TU Delft	hr. W. Korthals Altes	Willem
Unie van Waterschappen	mw. J. Bolkestein	Hans
VD2 Advies	hr. J. van den Brand	Joop
Woonpartners Midden-Holland	hr. B. Zwamborn	Bart

3. Discussiebijeenkomst provinciaal instrumentarium op 13-01-2009

Organisatie	Naam	Voornaam
IPO	hr. T. Heeren	Ton
Ministerie van LNV	hr. E. Hoogendam	Eelco
Ministerie van LNV	hr. R. Roelofs	Rick
Ministerie van V&W	mw. L. Jansen	Linda
Ministerie van VROM	hr. B. Bults	Ben
Natuur en Milieufederatie	hr. J. Hogenboom	Joris
Natuurmonumenten	hr. T. Cooijmans	Toine
NEPROM	mw. M. Schepman	Marlies
Planbureau voor de Leefomgeving	mw. H. Bredenoord	Hendrien
Provincie Gelderland	hr. T. Streppel	Theo
Provincie Limburg	hr. B. Bomhoff	Bert
Provincie Noord-Brabant	hr. A. Fortgens	Arnoud
Provincie Noord-Holland	mw. F. Schölvinc	Francien
Provincie Overijssel	mw. T. Drint	Trijnie
Provincie Zuid-Holland	hr. H. Kats	Henk
Provincie Zuid-Holland	mw. I. Vermeulen	Inge
PurpleBlue Deventer	mw. P. Bouterse	Paulien
Unie van Waterschappen	mw. J. Bolkestein	Hans
Universiteit Utrecht	hr. A. de Gier	Toon
VNG	hr. M. Lurks	Marco

4. Discussiebijeenkomst rijksinstrumentarium op 14-01-2009

Organisatie	Naam	Voornaam
IPO	hr. T. Heeren	Ton
Ministerie van EZ	hr. J. Keinemans	Henk
Ministerie van LNV	mw. H. Davits	Hanneke
Ministerie van LNV	mw. J. de Wit	Jennifer
Ministerie van V&W	hr. H. Gierveld	Henk
Ministerie van VROM	hr. E. Huner	Eric
Ministerie van VROM	mw. M. Ziel	Mieke
Ministerie van VROM	hr. N. de Bruijn	Nico
Ministerie van VROM	mw. E. Woestenenk	Evelien
Ministerie van VROM	hr. F. Timmerman	Frans
Ministerie van VROM	hr. N. Janssen	Noud
Natuurmonumenten	hr. J. van Rijn van Alkemade	Jan Willem
NEPROM	mw. N. Zandvliet	Nicolette
Provincie Flevoland	mw. J. van der Perk	Jolanka
Provincie Utrecht	hr. H. de Vries	Henk
RU Nijmegen	hr. B. Needham	Barrie
RU Nijmegen	hr. A. Nijmeijer	Tonny
Stichting Natuur en Milieu	hr. D. Tiemersma	Douwe
Unie van Waterschappen	hr. W. Abels	Wim
VNG	hr. M. Lurks	Marco